

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Středisko ibero-amerických studií

Historické vědy – ibero-amerikanistika

Teze dizertační práce

PhDr. Radek Buben

Dekonsolidace demokracie ve Venezuele: rozklad stranického systému,
neo-populismus a repolitizace ozbrojených sil

Deconsolidation of Venezuelan Democracy: Erosion of the Party System,
Neo-Populism, and Repoliticization of the Armed Forces

Praha 2013

Vedoucí práce:
prof. Josef Opatrný

Předkládaná dizertační práce analyzuje proces dekonsolidace demokracie ve Venezuele v letech 1973 až 1993. Dané období je vymezeno nejprve vytvořením venezuelského bipartismu a rentistického státu za prvního ropného šoku (tehdy se státní příjmy za jednu dekádu zdesetinásobily) a jednak odvoláním prezidenta Carlose Andrése Péreze v roce 1993 na základě v zásadě banálního porušení zákona. Práce je kombinací teoretické a komparativní politologické studie a historické analýzy.

Práce jednak vymezuje podobu venezuelského politického modelu, tzv. systému paktu z Punto Fijo či *puntofijismu*, podle vily, v níž byl v roce 1958 po pádu diktatury Marcose Péreze Jiméneze podepsán zástupci tří politických stran zmíněný dokument, který položil základ fungování jedné z mála stabilních demokracií v Latinské Americe ve 2. polovině 20. století (vedle Kostariky a s velkými výhradami Kolumbie), která byla navíc i výjimkou mezi ropnými státy, jež demokraciemi taktéž nebývají. Nadto se Venezuela stala jednou z mála prezidentských demokracií. Všechny tyto výjimky jsou analyzovány z komparativní a teoretické perspektivy. Jádrem a osou fungování venezuelské demokracie byl stranický systém, jemuž se kromě běžného označení partitokracie dostalo i vznešenější denominace: partiarchie. Puntofijismus a venezuelský stranický systém se dle nás vyznačoval následujícími rysy:

1. Vědomým omezením intenzity soutěže mezi AD a COPEI a snahou stran nepolarizovat venezuelskou společnost a nepolitizovat existující konfliktní linie. Tuto snahu usnadňoval charakter venezuelské ekonomiky, který výrazně vymezuje možnosti vlády, jež je závislá na zdrojích z renty. Ale snaha nepolarizovat a jednat konsenzuálně současně ještě více utvrzovala tento hospodářský model, jelikož jeho změna by byla v zásadě revolučním a vysoce konfliktním krokem. Druhým faktorem, který této depolitizaci napomohl, byla absence nejen větších regionálních či rasových, ale v důsledku mytického petrostátu i vědomých třídních rozporů ve venezuelské společnosti. Politici cíleně depolitizovali sociální otázku s odkazem na brzkou prosperitu a i díky tomu se 57 % Venezuelců koncem 70. let považovalo za příslušníky střední vrstvy, ačkoli z hlediska příjmů i sociálního kapitálu do takové skupiny řada z nich rozhodně nepatřila (Baloyra, Martz 1979: 185). V kontextu absence hlubších *cleavages*, resp. v situaci jejich nepolitizace, se tak hlavním politickým štěpením stal postoj k politice jako takové, tedy fakt, zda se člověk považoval za člena či sympatizanta některé politické strany (většinou *adeco* či *copeyano*), nebo ne.

2. Programovou blízkostí politických stran a z toho vyplývající „centristickou“ tendenci systému, Venezuelci zvanou *coincidencia* (shoda či sblížení). V roce 1973 se sympatizanti obou stran zařadili na škále 1–3 (levice – střed – pravice) následovně: příznivci COPEI se identifikovali s pozicí 2,5, příznivci AD s 2,3. O deset let později se přívrženci COPEI situovali obdobně, pouze svoji stranu viděli jako pravicovější (přisoudili jí pozici 2,7). Voliči AD se tehdy zařadili v průměru k číslu 2,2 (Crisp, Levine, Molina 2003: 281–282).

3. Vysokými volebními účastmi. Venezuelská ústava obsahovala volební povinnost, ale ta nebyla na rozdíl od jiných latinskoamerických zemí příliš vymáhána. Přesto se ve volbách až do konce 80. let projevovala masivní volební účast, která nikdy neklesla pod 80 % a v letech 1968 a 1973 dokonce přesáhla 90 %.

4. Centralizací voleb, disciplinovaností stran a dominancí stranických vedení. Volby všech volených orgánů (prezidenta, parlamentu, státních zastupitelských sborů a obecních rad se konaly v jeden den (až do roku 1979, kdy byly odděleny obecní volby, a do počátku procesu decentralizace na konci 80. let). Voliči měli dva hlasy, jeden pro prezidenta a druhý pro všechny ostatní volené posty. Guvernéry jmenoval prezident a stranické kandidátky byly uzavřené a blokové. Tyto faktory značně posílily centralizaci systému, neboť strany si nad celým volebním procesem udržely kontrolu. Vliv stranických funkcionářů, tzv. *cogollos* (výkvetu), se stal klíčový, především v AD (Martz 1992, Coppedge 1994). Dané institucionální nastavení a načasování voleb snižovalo pravděpodobnost situace tzv. rozdělené vlády, kdy vládní většina koexistuje s opoziční legislativou. Pokud k tomu došlo, uplatnil se konsenzuální mechanismus paktu. Vláda měla jednoznačnou převahu nad parlamentem, ale současně se nevyhýbala konzultacím především s ekonomickou arénou, což dále snižovalo důležitost legislativního sboru. Mezi roky 1959 a 1989 se vytvořilo 330 různých neparlamentních poradenských komisí a 84 % schválených zákonů tvořily vládní návrhy. (Crisp 1997). Od 70. let rostlo používání prezidentských dekretů. Jen Carlos Andrés Pérez, který si nechal od kongresu udělit pravomoci vydávat dekrety v ekonomické oblasti, v momentu rychlého přílivu ropných peněz podepsal 53 dekretů s platností zákona (a asi tisíc jiných typů dekretů; Crisp 1997).

5. Edukativním diskursem a omezováním osobních ambicí. Tvůrci paktu považovali budované uspořádání, jak jsme již uvedli, za ukázkou modernizace země, postavené proti caudillistickému barbarství a zaostalosti. Tu si spojovali, kromě jiného, s přílišným vlivem jedince ve společnosti a s přehnanými ambicemi *caudillů*. V ústavě z roku 1961 se tak objevil

zákaz okamžitého znovuzvolení prezidenta, který mohl znovu kandidovat až po uplynutí dvou funkčních období. Jako důležitý se ukázal precedent, ustavený Rómulo Betancourtem, který mohl v 70. letech znovu kandidovat, ale tuto možnost odmítal. Daný systém snižoval intenzitu frakčních bojů mezi ambiciózními jedinci, především v AD, jelikož každý mohl teoreticky doufat, že se stane v určitý čas prezidentským kandidátem. V COPEI byla situace díky chování Caldery poněkud jiná, což také tuto stranu, jak uvidíme, výrazně poškodilo. Kromě Carlose Andrése Péreze, který v obou svých mandátech (1974–1979 a 1989–1993) porušil většinu konstitutivních prvků systému, se prezidenti v rámci snahy nepolarizovat snažili o určitou formu **edukativního diskursu**, tedy způsobu komunikace se společností, který se vyznačoval bezmála profesorským tónem (především v případě Betancourta a Caldery) a neustále zdůrazňoval faktory jednoty a shody.

6. Průnikem stran do funkcí ve státě a ve státních firmách. Ve Venezuele politická sféra kontrolovala stát a zajišťovala v něm řadu míst. Stát vlastnil nejen ropný průmysl (od roku 1975), ale také těžbu plynu, zpracování železné rudy, oceli, chemický průmysl a řadu služeb. Zatímco v roce 1950 zaměstnával veřejný sektor 6,7 % pracovní síly, v roce 1971 19,1 % a o deset let později už 24,4 %. Zajímavé je, že v roce 2007 to bylo/ zhruba 18,2 % (Uzcátegui 2010: 180). Veřejný sektor v etatizované ekonomice tak byl lukrativním zaměstnavatelem a strany si loajality cenily. Současné dokázaly zajistit transfer prostředků „kýženým směrem“. Stranické kontrole ekonomické arény napomáhalo i napojení AD na hlavní odborovou centrálu v zemi, CTV (*Confederación de Trabajadores de Venezuela*), která měla v alokaci pracovních příležitostí také velký vliv.

Takto zkonstruované politické uspořádání fungovalo hladce i díky zmíněným ropným zdrojům, jež se však současně stávaly problémem z hlediska ekonomické struktury země a znemožňovaly jakoukoli zásadnější reorientaci ekonomiky. Venezuela se nejpozději od poloviny 70. let změnila v tzv. petrostát. Takový stát žije z vývozu jedné suroviny a celý zbytek ekonomiky je podřízen ropné enklávě. Petrostát také vyvolává jak v širší společnosti, tak mezi elitami, rentiérskou mentalitu a pocit, že příliv naftových peněz nemůže ze samé podstaty strategické suroviny nikdy ustát. I kdyby se tedy státní aparát a politická sféra rozhodly pro změnu, narazí přinejmenším na odpor organizovaných ekonomických skupin zapojených do klientelistického distribučního systému (který demokratické petrostáty vytvářejí) a v případě, že po letech boomu omezí v situaci úpadku subsidie pro širší společnost, i na odpor této společnosti. Ještě jeden problém je s petrostátem v demokratickém kontextu spojen: centralizace zdrojů v rukou státu činí z přístupu k výkonné moci něco víc

než pouze získání rozhodovací pravomoci. Pozice ve vládě totiž zajišťuje i kontrolu těchto zdrojů a možnost jejich redistribuce. Politická hra tak získává mnohem větší intenzitu a sázky v ní jsou hodně vysoké. Pouze pokud relevantní politické a společenské síly dosáhnou základního konsenzu na distribuci a sdílení zdrojů a sníží tak ony sázky, přestane být politika hrou s nulovým součtem. Pak ani situace poraženého ve volbách nemusí být pro toho, kdo se v ní nachází, fatální. Pokud je však politická soutěž ostře polarizovaná a její účastníci vzájemně nerespektují zájmy druhého, zvyšuje se intenzita politického boje a systému „vítěz bere vše“, což je základní rys státu, v němž ropa a zdroje z ní zasahují do všech aspektů života. Před nástupem Hugo Cháveze dokázala venezuelská politická elita udržet kompromisní systém a díky němu ropa napomohla konsolidaci demokracie.

V 80. letech byly postupně zpochybněny všechny konstitutivní prvky puntofijismu a Venezuela vstoupila do politické a ekonomické krize, která uvolnila politický i společenský prostor pro nástup populistické transformace a proměny celého politického režimu. Celá krize začala jako krize petrostátu a jejím počátkem byla (zdánlivě) paradoxně doba jeho největšího ekonomického růstu mezi lety 1974 a 1978. Tehdy se v době funkčního období prezidenta Carlose Andrése Péreze natolik znásobily příjmy státní pokladny, že vláda tohoto schopného rétora mohla naplno rozvinout iluzi ropné a blahobytné Venezuely, o které Pérez mluvil jako o Venezuele „saúdské“ či „velké“ (La Gran Venezuela). Zatímco dosud bylo cílem většiny vlád závislost na ropě postupně snížit (Arturo Uslar Pietri mluvil o nutnosti „zasít ropu“), Pérez využil toho, že díky růstu cen nafty měl ve vymezeném období k dispozici asi 10 miliard dolarů ročně pouze z této suroviny. Mezi lety 1973 a 1974 vzrostly vládní výdaje o 54 % a v dalších třech letech vždy o pětinu či více. V ropném průmyslu přitom pracovalo pouhých 0,7 % aktivní populace. Výsledkem bylo, že po pádu cen na konci 70. let byla Venezuela zadlužena, unikala z ní kapitál, především do USA, a země začala trpět „typicky“ latinskoamerickými problémy. V důsledku závislosti na ropě země také trpěla holandskou nemocí, prohloubil se v ní letitý úpadek zemědělství a domácí výroby, která nemohla čelit levnějšímu dováženému zboží, jehož cenu snižoval silný kurs bolívaru. Už v roce 1980 dovezla Venezuela 40 % potravin, které zkonsumovala.

Kromě krize petrostátu se objevila i krize vnitřního fungování stran. Obě hlavní formace - AD a COPEI - najednou čelily návratu bývalých prezidentů. V případě COPEI propukl konflikt mezi částí stranického vedení a Rafelem Calderou, zakladatelem strany, v případě AD se projevil nástup Carlose Andrése Péreze, který obešel zájmy stranické hierarchie a kandidoval v roce 1988 znovu na prezidenta. Jeho kampaň, nesená v duchu vzpomínky na „zlatá

sedmdesátá léta“, byla úspěšná. Pérez vyhrál na platformě slibující redistribuci, aniž by cokoli konkrétního upřesňoval, a porazil kandidáta COPEI. Záhy poté Pérezova vláda zcela obrátila. Sestavena z řady nestranických technokratů, inklinujících k neoliberalismu, připravila program tzv. Velkého obratu (Gran Viraje), jehož cílem bylo stabilizovat ekonomiku, ve které inflace v roce 1988 dosáhla 29,5 % a obchodní bilance se dostala do červených čísel.

Částí literatury bývá druhá Pérezova vláda řazena mezi tzv. neopopulistické vlády, vedle Carlose Menema či Alberta Fujimoriho. S touto tezí zásadně nesouhlasíme. V rozsáhlém teoretickém textu hodnotíme různé přístupy k tomuto fenoménu a nabízíme vlastní trojí pojetí populismu: jako ideje, politického stylu a zejména jako mocenské strategie. Tato **strategie** se vztahuje čistě k mocenské opoře (*power capability*), na níž staví daný politický subjekt. Spolu s K. Weylandem vidíme dvě hlavní mocenské opory v demokracii: počty (*numbers*) a speciální váhy či zájmy (*special weights*). Zatímco v případě budování mocenské opory na hlasech se aktér (strana či individuální politik) snaží maximalizovat jejich počet a poté svou politiku legitimizovat jednoznačným odkazem na volební vítězství, v případě zakládání moci na *special weights* se aktér může opírat o různé organizované menšinové zájmy (podnikatelská sdružení, zahraniční kapitál, ambasády jiných států), nebo přímo o nějakou formu donucovací síly. Populismus jako **strategie** stojí striktně na množství hlasů: populistická politika zakládá svou moc na podpoře od velkého počtu stoupenců. Volby, plebiscity či průzkumy veřejného mínění jsou hlavními nástroji mobilizace této mocenské opory zejména v situaci, kdy se určitý populistický subjekt dostane do konfrontace se svými protivníky. Na rozdíl od populistického **stylu** je **strategie** systematickým zdůvodňováním a legitimizací politik odvoláváním se na lidovou suverenitu. Ta má převážít jakékoli jiné principy zakomponované v konceptu liberálních demokracií.

Tři výše uvedené formy populismu se mohou různě překrývat. Jak již bylo uvedeno, nalezneme aktéry vyznávající populistickou **ideu**, aniž by však tuto ideu dále politicky instrumentalizovali, což je často dáno absencí reálných možností činit tak v konkrétním politickém uspořádání. Mnozí takoví aktéři začali používat populistický **styl**. Avšak ten může být využíván i těmi, kteří žádnou populistickou ideu nevyznávají a populistický styl a rétorika jim slouží pouze jako vhodný občasný mobilizační nástroj nebo jako snaha získat „lidovější“ tvář v případě nutnosti, byť jde jinak o politiky, pro něž není lidová suverenita rozhodujícím prvkem demokratického uspořádání. Politická **strategie** v sobě již z definice zahrnuje jak **styl**, tak **ideu**. Je systematickým využíváním **stylu** aktéry, pro něž je lidová suverenita jádrem a nejpodstatnější složkou každého demokratického uspořádání. V tomto případě je možná

důsledná realizace populistické **idey** v tom smyslu, že jádrem politického diskursu je neustálý odkaz na ni, nikoli na jiné faktory legitimizující politické jednání (třeba na ekonomickou racionalitu, respekt k právům menšin, mezinárodní závazky atd.). Samozřejmě je otázkou, nakolik je konkrétní strategie v souladu s přáními a názory těch, na něž se odvolává, a nakolik jde o pouhou instrumentální konstrukci sloužící **výhradně** ambicím toho, kdo danou strategii realizuje.

Latinskoamerický populismus tedy v předkládané práci chápeme jako mocenskou strategii vyznačující se následujícími rysy:

1. Využívá ji politický aktér, převážně charismatický vůdce, vymezující se vůči celé dosavadní politické elitě a stylizující se do role nové síly, který se systematicky odvolává na počet hlasů či masivní lidovou podporu, a s odkazem na tento zdroj legitimacy se necítí povinován respektovat žádné jiné společenské síly a zájmy.
2. Mocenskou základnu představuje v této strategii lid, v populistickém diskursu a imaginaci homogenní a ctnostný, stavěný do protikladu k početně slabé, ale vlivné elitě (domácí či zahraniční), která je lidu odcizena, nejedná v jeho zájmu a je s ním v antagonistickém vztahu.
3. Vztah mezi vůdcem a mocenskou základnou je obecně hierarchický, postavený na mobilizaci shora, převážně neorganizovaný a postrádající stabilní a trvalejší organizační instrumenty.

V řadě hnutí a stran můžeme najít některé z těchto prvků, ale pouze všechny tři dohromady zakládají populistickou strategii. Právě latinskoamerický kontext, jeho sociální charakteristiky, historická zkušenost, podoba politických stran a prezidentské institucionální uspořádání usnadňují plnou realizaci populismu jako politické strategie. Ta může uspět především v době krize jiné formy demokratické politiky, ale její udržení je – s ohledem na výše uvedené faktory – velmi těžké.

Carlos Andrés Pérez nikdy takovou mocenskou nepoužil, nýbrž realizoval to, co my v naší práci označujeme jako technokratickou reformu, což mu také bylo některými jeho ministry vyčítáno.

Paralelně v práci rozebíráme proces politizace venezuelských ozbrojených sil, který byl do značné míry výsledkem způsobu vzdělávání ve vojenských školách zavedeným právě puntofijistickými politiky. Na venezuelské situaci je tak paradoxní, že ty prvky, které byly

obecně považovány za podpůrné faktory demokratické konsolidace, se současně staly zdroji režimní dekonsolidace.

Bibliografía

AD (1991). *Bases ideológicas y programáticas de Acción Democrática*. Caracas.

Adler, E., Haas, P. (2009). “Las comunidades epistémicas, el orden mundial y la creación de un programa de investigación reflectivo.” *Relaciones internacionales*, No. 12, pp. 145-169.

Albertazzi, D., McDonnell, D. (2008). “Introduction: The Sceptre and the Spectre.” Albertazzi, D., McDonnell, D. (eds.). *Twenty-First Century Populism. The Spectre of Western European Democracy*. New York: Palgrave, pp. 1-11.

Alcántara Sáez, M., Freidenberg, F. (eds.) (2001). *Partidos Políticos de América Latina. Países Andinos*. Salamanca: Ediciones Universidad Salamanca.

Alcántara Sáez, M. (2004) *¿Instituciones o máquinas ideológicas? Origen, programa y organización de los partidos políticos latinoamericanos*. Barcelona: ICPS.

Alexander, R. J. (1964). *The Venezuelan Democratic Revolution. A Profile of the Regime of Rómulo Betancourt*. New Brunswick: Rutgers University Press.

Alexander, R. J. (1988). “Venedemocracia and the Vagaries of the Energy Crisis.” In: Herman, D. L. (ed.). *Democracy in Latin America. Colombia and Venezuela*. New York: Praeger, pp. 175-193.

Álvarez, A. E. (ed.) (1996). *El sistema político venezolano: Crisis y transformaciones*. Caracas: UCV.

Álvarez, A. E. (2001). “Comité de Organización Política Electoral Independiente.” In: Alcántara Sáez, M., Freidenberg, F. (eds.). *Partidos Políticos de América Latina. Países Andinos*. Salamanca: Ediciones Universidad Salamanca, pp. 510-538.

Aranda, S. (1977). *La economía venezolana. Una interpretación de su modo de funcionamiento*. Bogotá: Siglo XXI.

Arditi, B. (2005). “Populism as an Internal Pheriphery of Democratic Politics.” In Panizza, F. (ed.). *Populism and the Mirror of Democracy*. London: Verso, pp. 72–98

Astudillo, J. (2009). *Neopopulismo, y respuesta sindical a las reformas económicas en América Latina*. Working Paper, Instituto Juan March, No. 242.

Aveledo, R. G. (1998). “Epílogo en dos décadas y media. Antes de recibir la segunda mitad del milenio venezolano.” In: Velásquez, R. J. (ed.). *Repaso de la historia de Venezuela*. Caracas: Fundación V Centenario, pp. 483-502.

Avendaño Lugo, J. R. (1982). *El militarismo en Venezuela. La dictadura de Pérez Jiménez*. Caracas: Ediciones Centauro.

Baloyra, E. (1988). "Deepening Democracy with Dominant Parties and Presidentialism. The Venezuelan Regime in Period of Turbulence." In: Mettenheim, K., Malloy, J. (eds.). *Deepening Democracy in Latin America*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, pp. 38-53.

Baloyra, E. A., Martz, J. D. (1979). *Political Attitudes in Venezuela. Societal Cleavages and Political Opinion*. Austin: University of Texas Press.

Baptista, A. (1986). "Más allá del optimismo y del pesimismo: las transformaciones fundamentales del país." In: Naím, M., Piñago, R. (eds.). *El caso Venezuela: una ilusión de armonía*. Caracas: IESA, pp. 20-40.

Barría, P. (1989). „Aprendizaje político: La experiencia de Venezuela en perspectiva comparada.“ *Revista de Ciencia Política*, Vol. 11, No. 1, pp. 30-57.

Bartolini, S. (1993). "Partidos y sistemas de partido." In: Pasquino, G. (ed.). *Manual de Ciencia Política*. Madrid: Alianza, pp. 217-264.

Beblawi, H. (1987). "The Rentier State in Arab World." In H. Beblawi, G. Luciani (eds.). *The Rentier State. Nation, State and the Integration of the Arab World*. London: Croom Helm, pp. 49-62

Bellin, E. (2004). "The Robustness of Authoritarianism in the Middle East: Exceptionalism in Comparative Perspective." *Comparative Politics*, Vol. 36, No. 2, pp. 139-157.

Bermeo, N. (1992). "Democracy and the Lessons of Dictatorship." *Comparative Politics*, Vol. 24, No. 3, pp. 273-291.

Betancourt, R. (1958). *Rómulo Betancourt. Discurso a su regreso del exilio, en la Plaza Diego Ibarra, El Silencio*. Versión electrónica [17.7.2013], accesible desde: <http://www.analitica.com/bitbliblioteca/rbetancourt/1958_02_09.asp>

Bigler, G. (1977). "The Armed Forces and Patterns of Civil – Military Relations." In: Martz, J. D. – Myers, D. J. (eds.). *Venezuela. The Democratic Experience*. New York: Praeger Publishers, 1977, pp. 113-133.

Bigler, G. (1981). "La restricción política y la profesionalización militar en Venezuela." *Politeia*, No. 10., pp. 85-142.

Birch, S. (2009). *Full Participation: A Comparative Study of Compulsory Voting*. New York: United Nations.

Blanco Muñoz, A. (1998). *Habla el Comandante Hugo Chávez Frías. Venezuela Del 4 de Febrero 92 al 6 de Diciembre 98*. Caracas: UCV.

Blanco Muñoz, A. (2004). *Habla Herma Marksam. Hugo Chávez me utilizó*. Caracas: Fundatamayo.

Blanco Muñoz, A. (2006). *Habla Joel Acosta Chirinos. Del proyecto al proceso*. Caracas: UCV.

Blank, D. E. (1973). *Politics in Venezuela*. Boston: Little Brown and Company.

- Blank, D. E. (1984). *Venezuela: Politics in a Petroleum Republic*. New York: Praeger
- Blanksten, G. I. (1959). "Political Groups in Latin America." *American Political Science Review*, Vol. 53, No. 1, pp. 106-127.
- Bobbio, N., Matteucci, N., Pasquino, G. (1998). *Dicionário de política. Vol. I*. Brasília: Editora Universidade de Brasília.
- Booth, J. A. (1998). "The Somoza Regime in Nicaragua." In: Chehabi, H. E., Linz, J. J. (eds.). *Sultanistic Regimes*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, pp. 132-152.
- Booth, J. A. (1999). *Costa Rica: Quest For Democracy*. Boulder: Westview Press.
- Bratton, M., Chang, E. C. (2006). „State Building and Democratization in Sub-Saharan Africa. Forwards, Backwards, or Together?“ *Comparative Political Studies*, Vol. 39, No. 9, pp. 1059-1083.
- Bravo, D. (1967). *La guerriglia nel Venezuela*. Milano: Libreria Feltrinelli.
- Brewer Carías, A. R. (1999). *Asamblea Constituyente y ordenamiento constitucional*. Caracas: Academia de Ciencias Políticas y Sociales.
- Burggraaff, W.J. (1972). *The Venezuelan Armed Forces in Politics (1935 – 1959)*. Columbia: University of Missouri Press.
- Burt, J.-M. (2004). "State Making Against Democracy." In: Burt, J.-M., Mauceri, P. (eds.): *Politics in the Andes. Identity, Conflict, Reform*. Pittsburgh: Pittsburgh University Press, pp. 247-268.
- Buxton, J. (2001). *The Failure of Political Reform in Venezuela*. Aldershot: Ashgate.
- Caballero, M. (2008). *Rómulo Betancourt, político de nación*. Caracas: Alfa.
- Caballero Santos, S. (2009). *Comunidades epistémicas en el proceso de integración sudamericana*. Seminario de investigadores en formación (SIF-UAM), Junio 2009. Departamento de Ciencia Política y Relaciones Internacionales, UAM. Versión electrónica [17.7.2013], accesible desde: <http://portal.uam.es/portal/page/portal/UAM_ORGANIZATIVO/Departamentos/CienciaPoliticaRelacionesInternacionales/doctorado/Seminario%20de%20Investigadores%20en%20Formacion/SIF2009_Sergio_Caballero.pdf>
- Calero, F. (ed.) (1991). *La gobernabilidad del Gran Viraje. Evaluación de la acción del Presidente Carlos Andrés Pérez (1989-1990)*. Caracas: ILDIS, Fundación Friedrich Ebert, 1991.
- Canovan, M. (1981). *Populism*. New York, London: Harcourt Brace Jovanovich.
- Canovan, M. (1999). "Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy." *Political Studies*, Vol. 47, No. 1, pp. 2–16.
- Canovan, M. (2005). *The People*. Cambridge: Polity Press.

- Capriles Ayala, C., Del Naranco, R. (1992) *Todos los golpes a la democracia venezolana*. Caracas: Ediciones Capriles.
- Carey, J. M. (2005). „Presidential versus Parliamentary Government.“ In: Ménard, C., Shirley, M. M. (eds.). *Handbook of New Institutional Economics*. Berlin: Springer Verlag, pp. 91-122.
- Carrera Damás, G. (2003). *El Culto a Bolívar: Esbozo para un Estudio de la Historia de Las Ideas en Venezuela*. Caracas: Alfa.
- Carreras, M. (2011). “The Rise of Outsiders in Latin America, 1980–2010: An Institutional Perspective.” Ponencia presentada en la conferencia *What Happened to North-South?* São Paulo, 16.–19. 2. 2011. Versión electrónica [20.6.2011], accesible desde: <<http://saopaulo2011.ipsa.org/sites/default/files/papers/paper-620.pdf>>.
- Carvalló, G. (1995). *Clase dominante y democracia representativa en Venezuela*. Caracas: CENDES, UCV.
- Castro Guillén, P. V. (2000). *Apertura y Globalización. Tensiones nacionalistas en el segundo período gubernamental de Carlos Andrés Pérez*. Caracas: UCV.
- Cavarozzi, M., Garretón, M. A. (1989). Introducción. In Cavarozzi, M., Garretón, M. A. (eds.): *Muerte y resurrección. Los partidos políticos en el autoritarismo y las transformaciones en el Cono Sur*. Santiago de Chile: FLACSO, pp. 13-33.
- Cheibub, J. A. (2007). *Presidentialism, Parliamentarism, and Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CNE (2013). *Elecciones presidenciales. Cuadro Comparativo, 1958-2000*. Versión electrónica [20.6.2013], accesible desde: <<http://www.cne.gov.ve/web/documentos/estadisticas/e006.pdf>>
- Collier, R. B., Collier, D. (1991). *Shaping the Political Arena: Critical Junctures, the Labor Movement, and the Regime Dynamics in Latin America*. Princeton: N.J. Princeton University Press.
- Collier, D., Mahon, J. E. jr. (1993). „Conceptual Stretching’ Revisited: Adapting Categories in Comparative Analysis.“ *The American Political Science Review*, Vol. 87, No. 4, pp. 845–855.
- Collier, D., Levitsky, S. (1997). “Democracy with Adjectives: Conceptual Innovation in Comparative Research”. *World Politics*, Vol. 49, pp. 430-451.
- Collier, R. B., Handlin, S. (eds.). (2009). *Reorganizing Popular Politics: Participation and the New Interest Regime in Latin America*. University Park: Pennsylvania State University Press.
- Colomer, J. M. (1999). “Las instituciones del federalismo.” *Cuadernos Facultad Latinoamericana de Ciencias Sociales*. México, D. F.
- Colomer, J. M., Negretto, G. L.. (2005). „Can Presidentialism Work Like Parliamentarism?“ *Government and Opposition*, Vol. 40, No. 1, pp. 60–89.

Combellas, R. (2007). "El Proceso Constituyente y la Constitución de 1999." In G. Maihold (ed.). *Venezuela en retrospectiva. Los pasos hacia el régimen chavista*. Madrid, Frankfurt am Main: Iberoamericana, Vervuert, pp. 47–76.

Conniff, M. L. (1982). "Introduction: Toward a Comparative Definition of Populism." In Conniff, M. (ed.). *Latin American Populism in Comparative Perspective*. Albuquerque: University of New Mexico Press, pp. 3–30.

Conniff, M. L. (1999). „Introduction.“ In: Conniff, M. L. (ed.). *Populism in Latin America*. Tucaloosa – London: The University of Alabama Press, pp. 1-22.

Constitución de 1961. Versión electrónica [20.3.2012] , accesible desde:
<<http://www.tsj.gov.ve/legislacion/constitucion1961.pdf>>

Coppedge, M. (1994). *Strong Parties and Lame Ducks. Presidential Partyarchy and Factionalism in Venezuela*. Stanford: Stanford University Press.

COPEI (1988). *Programa Político Básico. Aprobado por la XVII Convención Nacional del Partido*. Caracas: 1988.

Córdova-Claure, T. "La crisis de Venezuela: del desastre al desafío." *Nueva Sociedad*, No. 65, Marzo-Abril, 1983, p. 7-10.

Coronel, G. (1983). *The Nationalization of the Venezuelan Oil Industry. From Technocratic Success to Political Failure*. Lexington: Lexington Books.

Coronill, F. (1997). *The Magical State. Nature, Money, and Modernity in Venezuela*. Chicago: University of Chicago Press.

Corrales, J. (1997). "El Presidente y su gente. Cooperación y conflicto entre los ámbitos técnicos y políticos en Venezuela, 1989-1993." *Nueva Sociedad*, No. 152, pp. 93-107.

Corrales, J. (2001). "Strong Societies, Weak parties: Regime Change in Cuba and Venezuela in the 1950's and Today." *Latin American Politics and Society*, Vol. 43, No. 2, pp. 81-113.

Crisp, B. F. (1997). "Presidential Behavior in a System with Strong Parties: Venezuela, 1958-1995." In: Mainwaring, S., Shugart, M. S. (eds.) 1997. *Presidentialism and Democracy in Latin America*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 160-198.

Crisp, B. F., Levine, D. H., Rey, J. C. (1995). "The Legitimacy Problem." In: McCoy, J., Serbin, A., Smith, W. C., Stambouli, A. (eds.). *Venezuelan Democracy Undres Stress*. New Brunswick: Transaction Publishers, pp. 139-170.

Crisp, B. F., Rey, J. C. (2001) "The Sources of Electoral Reform in Venezuela." In: Shugart, M. S., Wattenberg, M. P. (eds). *Mixed-Member Electoral Systems The Best of Both Worlds?* Oxford: Oxford University Press, pp. 173-193.

Crisp, B. F., Levine, D. H., Molina, J. E. (2003). „The Rise and Decline of COPEI in Venezuela.“ In: Mainwaring, S., Scully, T. S. (eds.). *Christian Democracy in Latin America*. Stanford: Stanford University Press, pp. 275-300.

Dahl, R. (1971). *Polyarchy: Participation and Opposition*. New Haven: Yale University Press.

De Felice, R. (2004). *Intervista sul fascismo*. Roma, Bari: Laterza.

De la Torre, C. (2001). "Redentores populistas en el Neoliberalismo: nuevos y viejos populismos latinoamericanos." *Revista Española de Ciencia Política*, Vol. 4, pp. 171–196.

Demmers, J., Fernández Jilberto, A. E., Hogenboom, B. (2001). "The Transformation of Latin American Populism: Regional and Global Dimensions." In: Demmers, J., Fernández Jilberto, A. E., Hogenboom, B. (eds.) *Miraculous Metamorphoses. The Neoliberalization of Latin American Populism*. London: Zed Books.

De Riz, L. (1988). "Política y partidos. Ejercicio de análisis comparado: Argentina, Chile, Brasil y Uruguay." In Cavarozzi, M., Garretón, M. A. (eds.): *Muerte y resurrección. Los partidos políticos en el autoritarismo y las transformaciones en el Cono Sur*. Santiago de Chile: FLACSO, pp. 35-334.

Delacroix, J. 1980. "The Distributive State in the World-System." *Studies in Comparative International Development*, Vol. 15, No. 3, pp. 3–21.

Demmers, J., Fernández Jilberto, A. E., Hogenboom, B. (2001). "The Transformation of Latin American Populism: Regional and Global Dimensions." In: Demmers, J., Fernández Jilberto, A. E., Hogenboom, B. (eds.) *Miraculous Metamorphoses. The Neoliberalization of Latin American Populism*. London: Zed Books, pp. 1-21.

Di Tella, T. (1965). "Populism and Reform in Latin America." In: Véliz, C. (ed.). *Obstacles to Change in Latin America*. London: Oxford University Press, pp. 47–74.

Di Tella, T. (1968). "Stalemate or Coexistence in Argentina." In: Petras, J., Zeitlin, M. (eds.). *Latin America. Reform or Revolution?* New York: Fawcett Publications, pp. 249-263.

Dietz, H., Myers, D. (2002). "El proceso del colapso de sistemas de partidos: una comparación entre Perú y Venezuela." *Cuadernos de Cendes*, Vol. 50, No. 50, pp. 1-33.

DiJohn, J. (2004). "The Political Economy of Economic Liberalisation in Venezuela." *Crisis States Programme, Working Paper, No. 48*, London: LSE.

Dix, R. H. (1978). "The Varieties of Populism: The Case of Colombia." *The Western Political Quarterly*, Vol. 31, No. 3, pp. 341–351.

Dix, R. (1980). "Consociational Democracy: The Case of Colombia." *Comparative Politics*, Vol. 12, No. 3, pp. 303-321.

Dix, R. (1986). *The Politics of Colombia*. New York: Praeger.

Dix, R. H. (1989). "Cleavage Structures and Party Systems in Latin America." *Comparative Politics*, Vol. 22, No.1, pp. 23–37.

- Dornbusch, R., S. Edwards. (1992). "The Macroeconomics of Populism." In: Dornbusch, R.; Edwards, S. (eds.). *The Macroeconomics of Populism in Latin America*. Chicago: University of Chicago Press, pp. 7–13.
- Drake, P. (1992). *Socialismo y populismo. Chile 1936-1973*. Valparaíso: Universidad Católica de Valparaíso.
- Drake, P. W., Hersberg, E. (2006). (eds.): *State and Society in Conflict: Comparative Perspectives on the Andean Crises*. Pittsburgh: Pittsburgh University Press.
- Dunning, T. (2008). *Crude Democracy. Natural Resource Wealth and Political Regimes*. New York: Cambridge University Press.
- Dunkerley, J. (1989). *Power in the Isthmus: A Political History of Modern Central America*. London: Verso.
- Duverger, M (1979). *Los partidos políticos*. México: Fondo de Cultura.
- Easton, D. (1957). "An Approach to the Analysis of Political Systems." *World Politics*, Vol. 9, No. 3, pp. 383-400.
- Easton, D. (1975). "A Re-Assessment of the Concept of Political Support." *British Journal of Political Science*, Vol. 5, No. 4, pp. 435–457.
- Easton, D. (1976). "Theoretical Approaches to Political Support." *Canadian Journal of Political Science*, Vol. 9, No. 3, pp. 431–448.
- Elgie, R. (2005). "From Linz to Tsebelis: Three Waves of Presidential/Parliamentary Studies?" *Democratization*, Vol. 12, No. 1, pp. 106–122.
- Ellner, S. 1986. "The MAS Party in Venezuela." *Latin American Perspectives*, Vol. 13, No. 2, pp. 81–107.
- Ellner, S. 1993. "The Venezuelan Left: From Years of Prosperity to Economic Crisis." In: Carr, S. Ellner, S. (eds.). *The Latin American Left: From the Fall of Allende to Perestroika*. Boulder: Westview Press, pp. 139-154.
- España, L. P. (1989). *Democracia y renta petrolera*. Caracas: Universidad Católica Andrés Bello.
- Evans, L, Grimes, A., Wilkinson, B., Teece, D. (1996). "Economic Reform in New Zealand 1984-95: The Pursuit of Efficiency." *Journal of Economic Literature*, Vol. 34, No. 4, pp. 1856-1902.
- Ewell, J. (1981). *The Indictment of a Dictator. The Extradiction and Trial of Marcos Pérez Jiménez*. College Station: Texas A&M University Press.
- Filippi, A. (ed.) (1981). *Teoria e storia del 'sottosviluppo' latinoamericano, II*. Napoli: Jovene Editore.
- Finer, S. E. (1969). *Los militares en la política mundial*. Buenos Aires: Editorial Sudamericana
- Finer, S. E. (1970). *Comparative Government*. London: Penguin.

Fishman, R. M. (1990). "Rethinking State and Regime: Southern Europe's Transition to Democracy." *World Politics*, Vol. 42, No. 3, pp. 442-440.

Fitch, S. J. (1998). *The Armed Forces and Democracy in Latin America*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Freidenberg, F. (2007). *La Tentación Populista. Una vía de poder en América Latina*. Madrid: Síntesis.

Fontaine Adulante, A. (1988). *Los economistas y el presidente Pinochet*. Santiago de Chile: Zig Zag.

Friedman, T. (2006). "The First Law of Petropolitics." *Foreign Policy*, Vol. 154, pp. 28-36.

Fukuayma, F., B. Dressel, B. S. Chang. (2005). „Facing the Perils of Presidentialism?“ *Journal of Democracy*, Vol. 16, No. 2, pp. 102-116.

Gamarra, E. (1997). "Hybrid Presidentialism and Democratization: The Case of Bolivia." In: Mainwaring, S., Shugart, M. S. (eds.). *Presidentialism and Democracy in Latin America*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 363-394.

Garcés, J. E. (1971). *La pugna política por la presidenta en Chile*. Santiago de Chile: Editorila Universitaria.

García Ponce, G., Camacho Barrios, F. (1982). *Diario de la resistencia y la dictadura, 1948-1958*. Caracas: Centauro.

Germani, G. (1973). "Democracia representativa y clases sociales." In: Germani, G., Di Tella, T. S., Ianni, O. (eds.). *Populismo y contradicciones de clase en Latinoamérica*. México: Era Popular, pp. 12-37.

Gerring, J. (1999). "What Makes a Concept Good ? A Criterial Framework for Understanding in the Social Sciences." *Polity*, Vol. 31, No. 3, pp. 357-393.

Gómez, C. A. (2004). *El origen del Estado democrático en Venezuela (1941-1948)*. Caracas: Biblioteca de Autores y Temas Tachirenses.

González Fuentes, S. (2003). *Desconfianza política: el colapso del sistema de partidos en Venezuela*. Documento de Trabajo, 03-14, Unidad de Políticas Comparadas, CSIC, Madrid.

Gott, R. (2005). *Hugo Chávez. The Bolivarian Revolution in Venezuela*. London: Verso.

Gott, R. (2008). *Guerrilla Movements in Latin America*. London: Seagull Books.

Gratius, S. (2007). *La "tercera ola populista" de América Latina*. Working Paper, 45, Fríde. Versión electrónica [20.6.2013], accesible desde:

<http://www.fride.org/download/wp45_populismo_america_latina_es_oct07.pdf>

Griffin, R. (2006). *The Nature of Fascism*. New York: Routledge.

Guha, P. (2007). *India After Gandhi. The History of the World's Largest Democracy*. London: Macmillan.

Haas, P. (1992). "Introduction: Epistemic Communities and International Policy Coordination." *International Organization*, Vol. 46, No. 1, Knowledge, Power, and International Policy Coordination, pp. 1-35.

Haber, S., V. Menaldo. (2011). "Do Natural Resources Fuel Authoritarianism? A Reappraisal of the Resource Curse." *American Political Science Review Page*, Vol. 105, No. 1, pp. 1–26.

Haggard, S., Kaufman, R. R. (eds.). (1992). *The Politics of Economic Adjustment*. Princeton: Princeton University Press.

Haggard, S., Kaufman, R. R. (2008). *Development, Democracy and Welfare States. Latin America, East Asia, and Eastern Europe*. Princeton: Princeton University Press.

Harnecker, M. (2002). *Hugo Chávez Frías. Un hombre, un pueblo. Entrevista de Marta Harnecker*. Caracas: Tercera Prensa.

Hawkins, K. A. (2010). *Venezuela's Chavismo and Populism in Comparative Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hellinger, D. C. (1991). *Venezuela. Tarnished Democracy*. Boulder: Westview Press.

Herb, M. (2005). "No Representation without Taxation? Rents, Development, and Democracy." *Comparative Politics*, Vol. 37, No. 3, s. 297–316.

Herman, D. L. (1980a). *Christian Democracy in Venezuela*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.

Herman, D. L. (1980b). "The Christian Democratic Party." In: Penniman, H. (ed.). *Venezuela at the Polls: The National Elections of 1978*. Washington, D.C.: American Enterprise Institute, pp. 133-153.

Herman, D. L. (1988). (ed.). *Democracy in Latin America. Colombia and Venezuela*. New York: Praeger.

Hernández Márquez, J. (2001). "Movimiento al Socialismo." In: Alcántara Sáez, M., Freidenberg, F. (eds.). *Partidos Políticos de América Latina*. Salamanca: Ediciones Universidad Salamanca, pp. 497-509.

Hernández, R., Giusti, R. (2007). *Carlos Andrés Pérez: Memorias proscritas*. Caracas: libros de El Nacional.

Hermet, G. (2001). *Les populismes dans le monde. Une histoire sociologique XIX–XX siècle*. Paris: Fayard.

Herrera, E. (2011). *Ficción y realidad en el Caracazo*. Caracas: Monte Ávila.

Hidalgo, M. (2000). "Liderazgo político y reforma económica: el caso de Venezuela, 1989-1998." *Zona Abierta*, No. 90-91, pp. 91-160.

Hochstetler, K., Edwards, M. E. (2009). „Failed Presidencies: Identifying and Explaining a South American Anomaly.“ *Journal of Politics in Latin America*, Vol. 1, No. 2, pp. 31–57.

Horowitz, D. L. (1990). “Comparing Democratic Systems.“ *Journal of Democracy*, Vol. 1, No. 4, pp. 143–149.

Huntington, S. (1957). *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil Military Relations*. Cambridge: Harvard University Press.

Huntington, S. (1968). *Political Order in Changing Societies*. New Haven: Yale University Press.

Huntington, S. P., J. M. Nelson. (1976). *No Easy Choice: Political Participation in Developing Countries*. Cambridge: Harvard University Press.

Janowitz, M. (1971). “The comparative analysis of Middle Eastern military institutions.“ In: Janowitz, M. – van Doorn, J. (eds.). *On Military Intervention*. Rotterdam: Rotterdam University, 1971.

Jensen, N., L. Watchenkon. (2004). “Resource Wealth and Political Regimes in Africa.“ *Comparative Political Studies*, Vol. 37, No. 7, s. 816–841.

Junta Patriótica (1957). *Manifiesto a las Fuerzas Armadas*. Versión electrónica [20.6.2013], accesible desde: http://www.analitica.com/bitlibro/junta_patriotica/a_fan.asp

Ianni, O. (1975). *La formación del Estado populista en América Latina*. México: Ediciones Era.

Ionescu, G., E. Gellner. (1969). “Introduction.“ In: Ionescu, G., Gellner, E. (eds.). *Populism. Its Meanings and National Characteristics*. London: Weidenfeld and Nicolson, pp. 1-5.

Kallis, A. A. (2003). “‘Fascism’, ‘Para-Fascism’ and ‘Fascistization’: On the Similarities of three Conceptual Categories.“ *European History Quarterly*, Vol. 33, No. 2, pp. 219–249.

Karl, T. L. 1987. „Petroleum and Political Pacts: The Transition to Democracy in Venezuela.“ *Latin American Research Review*, Vol. 22, No. 1, pp. 63–94.

Karl, T. L. (1990). “Dilemmas of Democratization in Latin America.“ *Comparative Politics*, Vol. 23, No. 1, pp. 1-21.

Karl, T. L. (1995). “The Hybrid Regimes of Central America.“ *Journal of Democracy*, Vol. 6, pp. 72-86.

Karl, T. L. (1997). *The Paradox of Plenty. Oil Boom and Petro-States*. Berkeley: University of California Press.

Karl, T. L., Schmitter, P. C. (1992). “Modes of Transition in Latin America, Southern and Eastern Europe.“ *International Social Science Journal*, Vol. 128, No. 2, pp. 267-282.

- Kauffman, R. B., B. Stallings. (1992). "The Political Economy of Latin American Populism." In: Dornbusch, R., Edwards, S. (eds.). *The Macroeconomics of Populism in Latin America*. Chicago: University of Chicago Press, pp. 15-43.
- Kazin, M. (1995). *The Populist Persuasion. An American History*. New York: Basic Books.
- Keller, A. R. (2004). "Populismo institucional y y populismo revolucionario en Venezuela." *Diálogo político*, Marzo, Vol. XXI, No. 2, pp. 38-62.
- Kingdon, J. (1995). *Agendas, Alternatives and Public Policies*. New York: Harper.
- Kirchheimer, O. (1990). "The Catch-All-Party." In: Mair, P. (ed.). *The West European Party System*. New York: Oxford University Press, pp. 50–60.
- Kitschelt, H. (2000). "Linkages between Citizens and Politicians in Democratic Polities." *Comparative Political Studies*, Vol. 33, No. 6/7, pp. 845-876.
- Kornblith, M. (1996). "Crisis y transformaciones del sistema político venezolano: Nuevas y viejas reglas del juego político." In: Álvarez, A. E. (ed.) (1996). *El sistema político venezolano: Crisis y transformaciones*. Caracas: UCV, pp. 1-31.
- Kornblith, M., Levine, D. H. (1995). "Venezuela: The Life and Times of Party System." In: Mainwaring, S., Scully, T.: *Building Democratic Institutions. Party System in Latin America*. Stanford: Stanford University Press, pp. 37-71.
- Kruijt, D.(2008). *La revolución por decreto: El Perú durante el gobierno militar*. Lima: Instituto de Defensa.
- Lalander, R. (2004). *Suicide of the Elephants: Venezuelan Decentralization Between Partyarchy and Chavismo*. Helsinki: Renvall Institute for Area and Cultural Studies.
- Laclau, E. (1979). *Politics and Ideology in Marxist Theory*. London: Verso.
- Laclau, E. (1980). "Populist Rupture and Discourse." *Screen Education*, Vol. 34, pp. 87–93.
- Laclau, E. (2005a). "Populism: What's in a Name?" Panizza, F. (ed.). *Populism and the Mirror of Democracy*. London: Verso, pp. 32–49.
- Laclau, E. (2005b). *On Populist Reason*. London: Verso.
- Langue, F. (2006). "Las relaciones civiles y militares en la historia reciente de Venezuela. Una historiografía en perspectiva." In: Irwin, D. G., Buttó, L. A., Langue, F. (eds.). *Control Civil y Pretorianismo en Venezuela. Ilusiones y realidades históricas*. Caracas: UPEL, Universidad Católica Andrés Bello, pp. 187-228.
- Lawson, K. (1980). *Political Parties and Linkage: A Comparative Perspective*. New Haven: Yale University Press.
- Lerner, E. (1986). "Venezolanos de hoy en día: Del silencio posgomecista al ruido mayamero." In: Naím, M., Piñago, R. (eds.). *El caso Venezuela: una ilusión de armonía*. Caracas: IESA, pp. 2-18.

Levi, M. (2003). "The State of the Study of the State." In: Katznelson, I, Milner, H. V. (eds.). *Political science: The State of the Discipline*. New York: American Political Science Association, pp. 33-55.

Levine, D. H. (1973). *Conflict and Political Change in Venezuela*. Princeton: Princeton University Press.

Levine, D. H. (1985). "The Transition to Democracy: Are There Lessons From Venezuelan Experience." *Bulletin of Latin American Research*, Vol. 4, No. 2, pp. 47-61.

Levine, D. H. (1994). "Goodbye to Venezuelan Exceptionalism". *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, Vol. 34, No. 4, pp. 145-182.

Levine, D. H., Crisp, B. F. (1999). "Venezuela. The Character, Crisis, and Possible Future of Democracy." *World Affairs*, Vol. 161, No. 3, pp. 123-165.

Levitsky, S. (2003). *Transforming Labor-Based Parties in Latin America: Argentine Peronism in Comparative Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.

Levitsky, S. Way, L. (2002). "Elections Without Democracy. The Rise of Competitive Authoritarianism". *Journal of Democracy*, Vol. 13: 51-65.

Lijphart, A. (1968). *The Politics of Accommodation: Pluralism and Democracy in the Netherlands*. Berkeley: University of California Press.

Lijphart, A. (1969). „Consociational Democracy.“ *World Politics*, Vol. 21, No. 2, January, s. 207 – 225.

Lijphart, A. (1981). „Consociational Theory: Problems and Prospects. A Reply.“ *Comparative Politics*, Vol. 13, No. 2, April, s. 355-360.

Lijphart, A. 1992. „Introduction.“ In: Lijphart, A. (ed.). *Parliamentary versus Presidential Government*. Oxford: Oxford University Press, pp. 1-27.

Lijphart, A. (1999). *The Patterns of Democracy. Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. New Haven: Yale University Press.

Lináres, P. P. (2006). *La Lucha Armada en Venezuela. Apuntes sobre guerra de guerrillas venezolanas en el contexto de la Guerra Fría (1959-1979) y el rescate de los desaparecidos*. Caracas: Universidad Bolivariana de Venezuela.

Linz, J. J. (1973). "The Future of an Authoritarian Situation or the Institutionalization of an Authoritarian Regime: The Case of Brazil." Stepan, A. (ed.). *Authoritarian Brazil. Origins, Policies, and Future*. New Haven: Yale University Press, pp. 233-254.

Linz, J. J. (1990a). "The Perils of Presidentialism." *Journal of Democracy*, Vol. 1, No. 1, pp. 51-69.

Linz, J. J. (1990b). "The Virtues of Parliamentarism." *Journal of Democracy*, Vol. 1, No. 4., pp. 84-91.

Linz, J. J. (1994). "Presidential or Parliamentarism Democracy: Does it Make a Difference?" In: Linz, J. J., Valenzuela, A. (eds.): *The Failure of Presidential Democracy*. Baltimore: Johns Hopkins University, pp. 3-87.

Linz, J., Stepan, A. (1996). *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Linz, J. (2000). *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. New York: Lynne Rienner.

Lipset, S. M. (1963). *Political Man. The Social Bases of Politics*. New York: Double Day.

Lipset, S. M. (1990). „The Centrality of Political Culture.“ *Journal of Democracy*, Vol. 1, No. 4, pp. 80–83.

Lipset, S., Rokkan, S.(eds.) *Party Systems and Voter Alignments*. New York: The Free Press, pp. 1-64.

Llanos, M., Marsteintredet, L. (eds.) (2010). *Presidential Breakdowns in Latin America. Causes and Outcomes of Executive Instability in Developing Democracies*. New York: Palgrave Macmillan.

Lodola, G. (2004). "Neopopulismo y compensaciones a los perdedores del cambio económico en América Latina." *Diálogo Político*, Vol. 21, No. 4, pp. 11-37.

Lombardi, J. (2004). "Prologue: Venezuela's Permanent Dilemma." In: Ellner, S., Hellinger, D. (eds.). *Venezuelan Politics in the Chávez Era. Class, Polarization, and Conflict*. Boulder: Lynne Rienner, pp. 1-6.

López Maya, M., L. E. Lalander. 2004. „The Struggle for Hegemony in Venezuela. Poverty, Popular Protest, and the Future of Democracy.“ In: Burt, J. M., Mauceri, P. (eds.). *Politics in the Andes. Identity, Conflict, Reform*. Pittsburgh: Pittsburgh University Press, pp. 207-227.

Loveman, B., Davies, T. M. jr. (eds.) (1989). *The Politics of Antipolitics. The Military in Latin America*. Wilmington: University of Nebraska Press.

Lucena, H. (1992). "Venezuela." In: Rothman, M., Briscoe, D., Nacamulli, R. (eds.). *Industrial Relations Around World*. New York: Walter de Gruyter, pp. 401-415.

Lucena, T. (2003). "Las reformas del sistema electoral venezolano y sus consecuencias políticas: 1988-1998." *ALCEU*, Vol. 3, No. 6, pp. 245-265.

Lupu, N. (2013). "Brand Dilution and the Breakdown of Political Parties in Latin America." Unpublished Paper, Versión electrónica [20.2.2013], accesible desde: <<http://www.noamlupu.com/breakdown.pdf>>.

Lynch, N. (1999). "Neopopulismo: un concepto vacío." *Socialismo y Participación*, Vol. 86, p. 63–80.

Lyne, M. M. (2008). *The Voter's Dilemma and Democratic Accountability. Latin America and Beyond*. University Park: The Pennsylvania State University Press.

Mahoney, J. (2004). "Comparative-Historical Methodology." *Annual Review of Sociology*, Vol. 30, pp. 81–101.

Magaloni, B. (2006). *Voting for Autocracy: Hegemonic Party Survival and its Demise in Mexico*. Cambridge: Cambridge University Press.

Mahdavi, H. (1970). "The Pattern and Problems of Economic Development in Rentier States: The Case of Iran." In: Cook, M. (ed.). *Studies in the Economic History of the Middle East*. London: Oxford University Press, pp. 428–468.

Maihold, G. (2007). "¿Por qué no aprenden las élites políticas?" In: Maihold, G. (ed.). *Venezuela en retrospectiva. Los pasos hacia el régimen chavista*. Madrid, Frankfurt am Main: Iberoamericana, Vervuert, pp. 113-129.

Maingon, T. (2007). "Deslegitimización del sistema de partidos en Venezuela." In: Maihold, G. (ed.). *Venezuela en retrospectiva. Los pasos hacia el régimen chavista*. Madrid, Frankfurt am Main: Iberoamericana, Vervuert, pp. 77-111.

Mainwaring, S. (1992). "Presidentialism in Latin America." In: Lijphart, A. (ed.). *Parliamentary versus Presidential Government*. Oxford: Oxford University Press, pp. 111-117.

Mainwaring, S. (1999). *Rethinking Party Systems in the Third Way of Democratization. The Case of Brazil*. Stanford: Stanford University Press.

Mainwaring, S., Scully, T. (1995a). "La institucionalización de los sistemas de partidos en América Latina." *Revista de Ciencia Política*, Vol. XVII, No. 1-2, pp. 63-101.

Mainwaring, S., Scully, T. (1995b). "Introduction: Party Systems in Latin America." In: Mainwaring, S., Scully, T. (eds.): *Building Democratic Institutions. Party System in Latin America*. Stanford: Stanford University Press, pp. 1-36.

Mainwaring, S., T. Scully. (1995c) (eds.). *Building Democratic Institutions: Party Systems in Latin America*. Stanford: Stanford University Press.

Mainwaring, S., Shugart, M. S. (eds.) 1997. *Presidentialism and Democracy in Latin America*. Cambridge: Cambridge University Press.

Mainwaring, S., D. Brinks, A. Pérez-Liñán. (2001). „Classifying Political Regimes in Latin America, 1945–1999.“ *Studies in Comparative International Development*, Vol. 36, No. 1, pp. 37–65.

Mainwaring, S., Torcal, M. (2005). „La insitucionalización de los sistemas de partidos y la teoría partidista después de la tercera ola democratizadora.“ In: *América Latina Hoy*, Vol. 41, pp. 141-173.

- Mainwaring, S., Brinks, D., Pérez-Liñán, A. (2007). „Classifying Political Regimes in Latin America, 1945–2004.“ In: Munck, G. (ed.). *Regimes and Democracy in Latin America: Theories and Methods*. Oxford: Oxford University Press, pp. 123-160.
- Mair, P. (1979). “The Autonomy of the Political: The Development of the Irish Party System.” *Comparative Politics*, Vol. 11, No. 4., pp. 445-465.
- Mair, P. (1997). *Party System Change. Approaches and Interpretations*. Oxford: Oxford University Press.
- Malamud, C. (2010). *Populismos latinoamericanos. Los tópicos de ayer, de hoy y de siempre*. Madrid: Nobel.
- Malloy, J. (1970). *Bolivia: the uncompleted revolution*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Manin, B. (1997). *The principles of representative government*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 218-238.
- Marcano, C., Barrera Tyszka, A. (2006). *Hugo Chávez. The definitive biography of Venezuela's controversial president*. New York: Random House.
- Martz, J. D. (1966). *Acción Democrática: Evolution of a Modern Political Party in Venezuela*. Princeton: Princeton University Press.
- Martz, J. D. (1980a). “The Evolution of Democratic Politics in Venezuela.” In: Penniman, H. (ed.). *Venezuela at the Polls: The National Elections of 1978*. Washington, D.C.: American Enterprise Institute, pp. 1-29.
- Martz, J. D. (1980b). “The Minor Parties.” In: Penniman, H. (ed.). *Venezuela at the Polls: The National Elections of 1978*. Washington, D.C.: American Enterprise Institute, pp. 154-170.
- Martz, J. D. (1988). “The Malaise of Venezuelan Political Parties: Is Democracy Endangered?” In: Herman, D. L. (ed.). *Democracy in Latin America. Colombia and Venezuela*. New York: Praeger, pp. 155-171.
- Martz, J. D., Baloyra E. A. (1976). *Electoral Mobilization of Public Opinion: The Venezuelan Campaign of 1973*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1976.
- Martz, J. D., Myers, D. J. (1986). „Venezuelan Democracy: Performance and Prospects.“ In: Martz, J. D., Myers, D. J. (eds.). *Venezuela: Democratic Experience*. New York: Praeger, pp. 437-468.
- May, R. J. – Selochan, V. (2004). (eds.) *The Military and Democracy in Asia and the Pacific*. Canberra: Australian National University Press.
- Mayorga, R. A. (2001). „Presidencialismo parlamentarizado y gobiernos de coalición en Bolivia.“ In: Lanzaro, J., Mayorga, R. (eds.). *Tipos de Presidencialismo y Coaliciones Políticas en América Latina*. Buenos Aires: CLACSO, pp.101-135.
- Maza Zavala, D. F. (1985). “Venezuela. La difícil austeridad.” *Nueva Sociedad*, No. 76, pp. 7-11.

McCoy, J., Serbin, A., Smith, W. C., Stambouli, A. (eds.) (1995). *Venezuelan Democracy Under Stress*. New Brunswick: Transaction Publishers.

McCoy, J., Myers, J. D. 2004. *The Unraveling of Representative Democracy in Venezuela*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

McDonald, R. H (1971). *Party Systems and Elections in Latin America*. Markham Pub.

Mény, Y., Surel, Y.(2002). "The Constitutive Ambiguity of Populism." In: Mény, Y., Surel, Y. (eds.). *Democracies and the Populist Challenge*. New York: Palgrave, pp. 1–21.

Mény, Y., Surel, Y. (2004). *Populismo e democrazia*. Bologna: Il Mulino.

Měšťánková, P. (2009). "Latinskoamerické prezidentské systémy. Postavení prezidenta a demokratické vládnutí." *Politologická revue*, Vol. 15, No.1, pp. 30–62.

Meredith, M. (2011). *The State of Africa. A History of the Continent Since Independence*. New York: Simon & Schuster.

Merkel, W. (2008). "Plausible Theory, Unexpected Results: The Rapid Democratic Consolidation in Central and Eastern Europe." In: *Internationale Politik und Gesellschaft*, Vol. 2, pp. 11-29.

Molina, J. E., Pérez Baralt, C. (1996). "Los procesos electorales y la evolución del sistema de partidos en Venezuela." In: Álvarez, A. E. (ed.). *El sistema político venezolano: Crisis y transformaciones*. Caracas: UCV, pp. 193-238.

Molina, J. E., Thibaut, B. (2005). "Venezuela." In: Nohlen, D. (ed.). *Elections in the Americas. A Data Handbook, Vol. II, South America*, pp. 535-592.

Montes, J. E., Mainwaring, S., Ortega, E. (2000). "Rethinking the Chilean Party Systems." In: *Journal of Latin American Studies*, Vol. 32, No. 3, October, s. 795-824.

Morgan, H. (2011). *Bankrupt Representation and Party System Collapse*. University Park: Pennsylvania State University Press.

Morón, G. (1964). *A History of Venezuela*. London: George Allen & Unwin, 1964.

Mouffe, Ch. (2005). "The 'End of Politics' and the Challenge of Right-wing Populism." Panizza, F. (ed.). *Populism and the Mirror of Democracy*. London: Verso, pp. 50-71.

Moulian, T. (1993). *La forja de ilusiones: el sistema de partidos, 1932-1973*. Santiago de Chile: FLACSO.

Mudde, C. (2004). „The Populist Zeitgeist.“ *Government and Opposition*, Vol. 39, No. 4, pp. 542-563.

Mudde, C. (2007). *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

Mudde, C. – Kaltwasser, C. R. (2011). *Voices of the People: Populism in Europe and Latin America Compared*. The Helen Kellogg Institute for International Studies, Working Paper #378 – July 2011.

Müller Rojas, A. (1989). “Rómulo Betancourt y la política militar.” In: *Rómulo Betancourt: historia y contemporaneidad*. Caracas: Fundación Rómulo Betancourt, pp. 407-426.

Müller, W. C. (2008). “Governments and Bureaucracies.” In: D. Caramani (ed.). *Comparative Politics*. Oxford: Oxford University Press, pp. 189-216.

Munck, G. L. (2007). “The Past and Present of Comparative Politics.” In: Munck, G. L., Snyder, R. (eds.). *Passion, Craft and Method in Comparative Politics*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, pp. 32-59.

Munck, G. L. (2010). “Los orígenes y la durabilidad de la democracia en América Latina: Avances y retos de una agenda de investigación.” *Revista de Ciencia Política*, Vol. 30, No. 3, pp. 573-597.

Murillo, M. V. (2001). *Labor Unions, Partisan Coalitions and Market Reforms in Latin America*. Cambridge: Cambridge University Press.

Myers, D. J. (1980). “The Acción Democrática Campaign.” In: Penniman, H. (ed.). *Venezuela at the Polls: The National Elections of 1978*. Washington, D.C.: American Enterprise Institute, pp. 91-132.

Myers, D. J. (1995). “Perceptions of Stressed Democracy: Inevitable Decay or Foundation for Rebirth?” In: McCoy, J., Serbin, A., Smith, W. C., Stambouli, A. (eds.). *Venezuelan Democracy Under Stress*. New Brunswick: Transaction Publishers, pp. 107-138.

Nagel, J. H. (1994). “What Political Scientists Can Learn from the 1993 Electoral Reform in New Zealand.” *PS: Political Science and Politics*, Vol. 27, No. 3, pp. 525-529.

Naím, M., Piñango, R. (1986). “El caso de Venezuela: Una ilusión de armonía.” In: Naím, M., Piñango, R. (eds.). *El caso Venezuela: una ilusión de armonía*. Caracas: IESA, pp. 538-579.

Naím, M. (1993). *Paper Tigers and Minotaurs*. Washington D.C: The Carnegie Endowment for International Peace.

Nelson, B. A. (2009). *The Silence and the Scorpion. The Coup Against Chávez and the Making of Modern Venezuela*. New York: Nation Books.

Neuhouser, K. (1992). “Democratic Stability in Venezuela: Elite Consensus or Class Compromise?” *American Sociological Review*, Vol. 57, No. 1, pp. 117-135.

Nissen, H. P., Welsch, F. (1992). *The Political Economy of Adjustment in Venezuela*. Paper prepared for the Development Centre of the OECD, August.

Norden, D. I. (1998). “Democracy and Military Control in Venezuela: From Subordination to Insurrection.” *Latin American Research Review*, Vol. 33, No. 2, pp. 143-165.

Nordlinger, E. (1977). *Soldiers in Politics: Military Coups and Governments*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.

Nun, J. (1994). "Populismo, representación y Menemismo." *Sociedad*, Vol. 5, p. 93–119.

Ochoa Antich, F. (2007). *Así se rindió Hugo Chávez. La otra historia del 4 de Febrero*. Caracas: Libros de El Nacional.

O'Donnell, G. (1973). *Modernization and Bureaucratic-Authoritarianism: Studies in South American Politics*. Berkley: University of California Press.

O'Donnell, G. (1978a) "Apuntes para una teoría del Estado". *Revista Mexicana de Sociología*, Vol. 40, No. 4, pp. 1157 – 1197.

O'Donnell, G. (1978b). Reflections on the Pattern of Change in the Bureaucratic-Authoritarian State. *Latin American Research Review*, Vol. 13, No. 1, pp. 3-38.

O'Donnell, G. (1978c). „Permanent Crisis and the Failure to Create a Democratic Regime: Argentina, 1955–66.“ Linz, J. J., Stepan, A. (eds.). *The Breakdown of Democratic Regimes. Latin America*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, pp. 138-177.

O'Donnell, G. (1979). Tensions in the Bureaucratic-Authoritarian State and the Question of Democracy. In Collier, D. (ed.): *The New Authoritarianism in Latin America*. Princeton: Princeton University Press, pp. 285-318.

O'Donnell, G. (1993). "Acerca del Estado, la Democratización y Algunos Problemas Conceptuales. Una perspectiva latinoamericana con referencias a los países poscomunistas." *Desarrollo Económico*. Vol. XXXIII N° 130.

O'Donnell, G. (1994). "Delegative Democracy." *Journal of Democracy*, Vol. 5, No. 1, pp. 55–69.

O'Donnell, G., Iazzetta, O., Quiroga, H. (eds.) (2011). *Democracia Delegativa*. Buenos Aires: Prometeo.

Olavarría, J. (1996). *El efecto Venezuela*. Caracas: Panapo.

Oropeza, L. J. (1983). *Tutelary pluralism: a critical approach to Venezuelan democracy*. Cambridge: Harvard University Press.

Palma, P. A. (1989). "La Economía Venezolana en el Período (1974-1989): ¿Últimos años de la economía rentista?" In Cunill Grau, P. (ed.). *Venezuela Contemporánea, 1974-1989*. Caracas: Fundación Eugenio Mendoza, pp. 159-248.

Payne, S. (1996). *El fascismo*. Barcelona: Altaya.

Peeler, J. (2007). "Elementos estructurales de la desestabilización de una democracia consolidada: la desconsolidación en Venezuela." In: In: Maihold, G. (ed.). *Venezuela en*

retrospectiva. Los pasos hacia el régimen chavista. Madrid, Frankfurt am Main: Iberoamericana, Vervuert, pp. 21-45.

Peña, A. (1978). *Conversaciones con Américo Martín.* Caracas: Ateneo.

Penfold-Becerra, M. (2004). "Federalism and Institutional Change in Venezuela." In: Gibson, E. I. (eds.). *Federalism and Democracy in Latin America.* Baltimore: The Johns Hopkins University Press., pp. 197-225.

Penniman, H. (1980). (ed.). *Venezuela at the Polls: The National Elections of 1978.* Washington, D.C.: American Enterprise Institute.

Pereira Almas, V. (2001). "Cambio político radical y actitud hacia la democracia en Venezuela." In: Carrasquero, J. V., Maignon, T., Welsch, F. (eds.). *Venezuela en transición: elecciones y democracia, 1998-2000.* Caracas: CDB, pp. 52-68.

Pérez Liñán, A. (2007). *Presidential Impeachment and the New Political Instability in Latin America.* Cambridge: Cambridge University Press.

Peters, G. B. (2005). *Institutional Theory in Political Science: The 'New Institutionalism'.* London: Continuum.

Petit, M. (2010). *El Neopopulismo en América Latina: Carlos Andrés Pérez: Del populismo clásico al neopopulismo.* München: GRIN Verlag GmbH.

Petkoff, T. (1994). "¿Cuándo fue que se jodió Venezuela?". In: R. J. Velásquez. et alt. (eds.). *Cómo se salvará Venezuela.* Caracas: Capriles, pp. 125-136.

Petkoff, T., Moleiro, A. (2006). *Sólo los estupidos no cambian de opinión.* Caracas: Libros marcados.

Pierson, P. (2000). "Increasing Returns, Path Dependence, and the Study of Politics." *American Political Science Review*, Vol. 94, No. 2, pp. 251-267.

Pierson, P. (2004). *Politics in Time. History, Institutions and Social Analysis.* Princeton: Princeton University Press.

Plattner, M. F. (2010). "Populism, Pluralism, and Liberal Democracy." *Journal of Democracy*, Vol. 21, No. 1, pp. 81-92.

Poguntke, T., P. Webb (eds.) (2005). *The Presidentialization of Politics. A Comparative Study of Modern Democracies.* New York: Oxford University Press.

Power, T. J., Gasiorowski, M. J. (1997). "Institutional Design and Democratic Consolidation in the Third World." *Comparative Political Studies*, Vol. 30, No. 2, pp. 123-155.

Rahat, G., Hazan, R. Y. (2005). "Israel: The Politics of an Extreme Electoral System." In: Gallagher, M., Mitchell, P. (eds.). *The Politics of Electoral Systems.* Oxford: Oxford University Press, pp. 333-351.

Randal, V., R. Theobald. (1998). *Political Change and Underdevelopment. A Critical Introduction to Third World Politics*. London: Macmillan.

Reid, M. (2007). *Forgotten Continent. The Battle for Latin America's Soul*. New Haven: Yale University Press.

Reilly, B. (1998). „Executive Type: Presidentialism versus Parliamentarism.“ In: Reilly, B, Harris, P. (eds.). *Democracy and Deep-Rooted Conflict: Options for Negotiators*. Stockholm: IDEA, pp. 179-190.

Rey, J. C. (1989). *El futuro de la democracia en Venezuela*. Caracas: Instituto Internacional de Estudios Avanzados.

Rey, J. C. 1991. „La democracia venezolana y la crisis del sistema populista de conciliación.“ *Revista de Estudios Políticos*, Vol. 74, pp. 533–578.

Rey, J. C. (2009). *El sistema de partidos venezolano, 1830-1999*. Caracas: Fundación Centro Gumilla.

Reyes, O. (2005). “Skinhead Conservatism: A Failed Populist Project.” Panizza, F. (ed.). *Populism and the Mirror of Democracy*. London: Verso, pp. 99–117.

Roberts, K. M. (1995). “Neoliberalism and Transformation of Populism in Latin America: The Peruvian Case.” *World Politics*, Vol. 48, No. 1, pp. 82–116.

Roberts, K. M. (1997). *Structural Adjustment and the Adaptation of Breakdown of Party Systems: A Comparison of Chile, Argentina, Peru and Venezuela*. Congreso Internacional de Latin America Studies Association, Guadalajara, México, Abril.

Roberts, K. M. (2002). “Social Inequalities Without Class Cleavages in Latin America's Neoliberal Era.” *Studies in Comparative International Development*, Vol. 36, No. 4., pp. 3-33.

Roberts, K. M. (2003). “Collapse Amid Restructuring in Venezuela.” In: Wise, C., Roett, R., Paz, G. (eds.). *Post-Stabilization Politics in Latin America. Competition, Transition, Collapse*. Washington, D. C.: Brookings Institution Press, pp. 249-272.

Roberts, K. M. (2009). *Explaining Party System Stability and Change*. Versión electrónica [16.6.2010], accesible desde:

<http://www.government.arts.cornell.edu/assets/psac/fa05/roberts_PSAC.pdf >

Roberts, K. M., Wibbels, E. (1999). “Party Systems and Electoral Volatility in Latin America: A Test of Economic, Institutional, and Structural Explanations.” *American Political Science Review*, Vol. 93, No. 3, pp. 573-590.

Rodríguez, F. (1996). “Política, militares y democracia en Venezuela.” In: Álvarez, A. E. (ed.). *El sistema político venezolano: Crisis y transformaciones*. Caracas: UCV, pp. 155-192.

Romero, A. (1994). *Decadencia y crisis de la democracia. ¿A dónde va la Democracia Venezolana?*. Caracas: Panapo.

- Rose, R, Shin, D. C. (2001). "Democratization backwards: The problem of third-wave democracies." *British Journal of Political Science*, Vol. 31, No. 1, pp. 331-354.
- Ross, M. I. (1999). "Political Economy of the Resource Curse." *World Politics*, Vol. 51, No. 2, pp. 297-322.
- Ross, M. I. (2001). "Does Oil Hinder Democracy?" *World Politics*, Vo. 53, No.3, pp. 325-361.
- Roxborough, I. (1984). "Unity and Diversity in Latin American History." *Journal of latin American Studies*, Vol. 16, No. 1.
- Rueschemeyer, D., E. H. Stephens, J. D. Stephens. (1992). *Capitalist Development and Democracy*. Chicago: University of Chicago Press.
- Salas Izaguirre, E. F. (2003). *Las Fuerzas Armadas de Venezuela. Desde el Capitán de Fragata Lino de Clemente hasta el Teniente Coronel Hugo Rafael Chávez Frías*. Caracas: Editorial Oneonta.
- Salcedo Bastardo, J. L. (1982). *Historia Fundamental de Venezuela*. Universidad Central de Venezuela, Caracas, 1982.
- Samuels, D. (2007). "Separation of Powers." Boix, C., Stokes, S. (eds.). *Oxford Handbook of Comaparative Politics*. Oxford: Oxford University Press, pp. 703-726.
- Sanjuan, M. A. (2007). "Venezuela: Lo bueno, lo malo y lo pendiente." *Le Monde diplomatique* (versión chilena), Agosto, versión electrónica [20.7.2013], accesible desde: <<http://www.lemondediplomatique.cl/VENEZUELA-Lo-bueno-lo-malo-y-lo.html>>
- Sartori, G. (1970). „Concept Misformation in Comparative Politics.“ *The American Polical Science Review*, Vol. 64, No. 4, pp.1033–1053.
- Sartori, G (1979). *Partidos y sistemas de partidos. Marco para un análisis*. Madrid: Alianza.
- Sartori, G. (2001). *Srovnávací ústavní inženýrství. Zkoumání struktur, podnětů a výsledků*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Scully, T. (1992). *Rethinking the Center: Party Politics in Nineteenth – And Twentieth – Century Chile*. Stanford: Stanford University Press.
- Shils, E. (1997). *The Virtue of Civilty. Selected Essays on Liberalism, Tradition, and Civil Society*. Indianapolis: Liberty Fund.
- Shugart, M. S. (1995). „Parliamentarism over Presidentialism?“ *Journal of Democracy*, Vol. 6, No. 2, pp. 168–172.
- Shugart, M. S. (2005). „Semi-Presidential Systems: Dual Executive and Mixed Authority Patterns.“ *French Politics*, Vol. 3, No. 3, pp. 23–351.

Shugart, M. S. (2006). „Comparative Executive – Legislative Relations.“ In: Rhodes, R. W. A., Binder, S. A., Rockman, B. A. (eds). *The Oxford Handbook of Political Institutions*. Oxford: Oxford University Press, pp. 344-365.

Shugart, M. S., Carey, J. (1992). *Presidents and Assemblies: Constitutional Design and Electoral Dynamics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Schamis, H. E. (1991). “Reconceptualizing Latin American Authoritarianism in the 1970s. From Bureaucratic-Authoritarianism to Neoconservatism.” *Comparative Politics*, Vol. 23, No. 2, pp. 201-220.

Schmitter, P. C., T. Karl. (1991). “What Democracy Is... and Is Not.” *Journal of Democracy*, Vol. 2, No. 3, pp. 75–88.

Schmitter, P. C. (2006). *A Balance Sheet of Vices and Virtues of ‘Populisms’*. European University Institute-Central European University. [15. 9. 2011]. Versión electrónica, accesible desde:

<<http://www.eui.eu/Documents/DepartmentsCentres/SPS/Profiles/Schmitter/PCSBalanceSheetApr06.pdf>>.

Schmitter, P. C. (2007). *Political accountability in ‘real existing’ democracies: meaning and mechanisms*. Unpublished manuscript. European University Institute. [16. 5. 2011]. Versión electrónica, accesible desde:

<<http://www.eui.eu/Documents/DepartmentsCentres/SPS/Profiles/Schmitter/PCSPoliticalAccountabilityJan07.pdf>>.

Schwartzberg, S. (1997). “Rómulo Betancourt: From a Communist Anti - Imperialist to a Social Democrat with US Support.” *Journal of Latin American Studies*, Vol. 29 No. 3, pp. 613-665.

Siaroff, A. (2003). „Comparative Presidencies: The inadequacy of the presidential, semi-presidential and parliamentary distinction.“ *European Journal of Political Research*, Vol. 42, No. 3, pp. 287–312.

Sierra, M. F. (1989). “La evolución política (1974-1989).” In: Cunill Grau, P. (ed.). *Venezuela Contemporánea, 1974-1989*. Caracas: Fundación Eugenio Mendoza, pp. 57-104.

Silva, C. R. (1986). “La deuda externa latinoamericana y el Caso de Venezuela.” *Boletín de la Academia Nacional de Ciencias Económicas*, Vol. 3, No. 3.

Silvert, K., G. Germani. (1961). “Politics, Social Structure and Military Intervention in Latin America.” *European Journal of Sociology*, Vol. 2, No. 1, pp. 62–81.

Sivak, M. (2001). *El dictador elegido: biografía no autorizada de Hugo Banzer Suárez*. La Paz: Plural.

Skaaning, S.-E. 2006. *Political Regimes and Their Changes: A Conceptual Framework*. Working Paper, No. 55, May 2006. Stanford: Center on Democracy, Development and The Rule of Law. Versión electrónica [16. 5. 2013], accesible desde:

<http://iis-db.stanford.edu/pubs/21106/Skaaning_no_55.pdf>.

- Skidmore, T. E. (1967). *Politics in Brazil, 1930-64: An Experiment in Democracy*. Oxford: Oxford University Press.
- Skidmore, T. E. (1988). *The Politics of Military Rule in Brazil, 1964-85*. Oxford: Oxford University Press.
- Smith, B. (2004). "Oil Wealth and Regime Survival in the Developing World, 1960-1999." *American Journal of Political Science*, Vol. 48, No. 2, pp. 232-246.
- Smith, P. H. (2005). *Democracy in Latin America*. New York: Oxford University Press.
- Smith, W. C., McCoy, J. (1995). "Venezuelan Democracy Under Stress." In: McCoy, J., Serbin, A., Smith, W. C., Stambouli, A. (eds.). *Venezuelan Democracy Under Stress*. New Brunswick: Transaction Publishers, pp. 1-9.
- Stepan, A. (1971). *The Military in Politics: Changing Patterns in Brazil*. Princeton: Princeton University Press
- Stepan, A. (1978). *The State and Society. Peru in Comparative Perspective*. Princeton: Princeton University Press.
- Stepan, A. (1988). *Rethinking Military Politics. Brazil and the Southern Cone*. Princeton: Princeton University Press.
- Stepan, A. (2001). "Toward a New Comparative Politics of Federalism. (Multi)Nationalism, and Democracy: Beyond Rikerian Federalism." In: Stepan, A. *Arguing Comparative Politics*. Oxford: Oxford University Press., pp.
- Stepan, A., Skach, C. (2001). "Constitutional Framework and Democratic Consolidation: Parliamentarism versus Presidentialism." In: Stepan, A. (ed.): *Arguing Comparative Politics*. Oxford: Oxford University Press, pp. 257-275.
- Stokes, S. (2002). *Mandates and Democracy. Neoliberalism by Surprise in Latin America*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Straka, T. (2005). "Guidados por Bolívar: López Contreras, bolivarianismo y pretorianismo." In: Irwin, I. G., Langue, F. (eds.). *Militares y poder en Venezuela. Ensayos históricos vinculados con las relaciones civiles y militares venezolanas*. Caracas: Universidad Andrés Bello, pp. 99-137.
- Taggart, P. (2000). *Populism*. Philadelphia: Open University Press. Pp. 92.
- Taggart, P. (2004). "Populism and Representative Politics." *Journal of Political Ideologies*, Vol. 9, No. 3, pp. 269 –288.
- Tarchi, M. (2008). "Italy: A country of Many Populisms." In: Albertazzi, D., McDonnell, D. (eds.). *Twenty-First Century Populism. The Spectre of Western European Democracy*. New York: Palgrave, pp. 84–99.
- Torre Briceño, G. (2007). *El 4f: El Espejo Roto (Realidad No Contada)*. Caracas: Libros Marcados.

Taylor, P. B. (1968). *The Venezuelan Golpe de Estado of 1958. The Fall of Marcos Pérez Jiménez*. Washington: Institute for Comparative Study of Political Systems.

Tilly, C. (1985). War Making and State Making as Organized Crime. In: Evans, P. B., Rueschmeyer, D., Skocpol, T. (eds.): *Bringing the State Back In*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 169-191.

Toche Medrano, E. (2008). *Guerra y democracia. Los militares peruanos y la construcción nacional*. Lima: CLACSO.

Toro, F. (2006). *Venezuela Part I: The Petrostate that was and the petrostate that is*. Versión electrónica [17.6.2013], accesible desde: <<http://vcrisis.com/index.php?content=letters/200312121605>>.

Trinkunas, H. A. (2004). "The Military: From Marginalization to Center Stage." In: McCoy, J., Myers, J. D.. 2004. *The Unraveling of Representative Democracy in Venezuela*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, pp. 49-70.

Trinkunas, H. A. (2005). *Crafting Civilian Control of the Military in Venezuela. A Comparative Perspective*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.

Tsebelis, G. (2002). *Veto Players: How Political Institutions Work*. Princeton: Princeton University Press.

Urbinati, N. (1998). "Democracy and Populism." *Constellations*, Vol. 5, No. 1, pp. 110–124.

Uzcátegui, R. (2010). "Venezuela: Una nueva forma de cometer los mismos errores." *Social Watch, Informes Nacionales 2010*, pp. 180–181. Versión electrónica, accesible desde: <<http://www.socialwatch.org/sites/default/files/SocialWatch-InformesNacionales-2010-esp.pdf>>.

Vaivads, H. (2001). "Acción Democrática." In: Alcántara Sáez, M., Freidenberg, F. (eds.). *Partidos Políticos de América Latina*. Salamanca: Ediciones Universidad Salamanca, pp. 553-573.

Valenzuela, A. (1989). *El quiebre de la democracia en Chile*. Santiago de Chile: FLACSO.

Valenzuela, A. (2004). "Latin American Presidencies Interrupted". *Journal of Democracy*, Vol. 15, No. 4, pp. 5-19.

Valsalice, L. (1973). *Guerriglia e Politica. L'empio del Venezuela (1962–1969)*. Firenze: Valmartina Editore.

Velásquez, R. J. "Interrogantes sobre Venezuela." In: R. J. Velásquez et alt. (eds.). *Cómo se salvará Venezuela*. Caracas: Capriles, 1994, pp. 16 -36.

Vilas, C. (1995). "Entre la democracia y el neoliberalismo: los caudillos electorales de la posmodernidad." *Socialismo y Participación*, Vol. 69, p. 31–43.

- Vivas Terán, A (2004). *El proceso de transformación del sistema político de Venezuela, 1959-2004*. Tesis doctoral, Universidad Complutense, Madrid.
- Walter, K. (2004). *El régimen de Anastasio Somoza, 1936-1956*. IHNAC: Managua.
- Ware, A. (2009). *The Dynamics of Two-Party Politics. Party Structures and the Management of Competition*. New York: Oxford University Press.
- Weyland, K. (1995). "Latin America's Four Political Models." *Journal of Democracy*, Vol. 6, No. 4, pp. 125–139.
- Weyland, K. (1996). "Neopopulism and Neoliberalism in Latin America." *Studies in Comparative International Development*, Vol. 31, No. 3, p. 3–31.
- Weyland, K. (1999). "Neoliberal Populism in Latin America and Eastern Europe." *Comparative Politics*, Vol. 31, No. 4, p. 379–401.
- Weyland, K. (2001) „Clarifying a Contested Concept: Populism in the Study of Latin American Politics.“ *Comparative Politics*, Vol. 34, No.1, pp. 1-22.
- Weyland, K. (2002). *The Politics of Market Reform in Fragile Democracies. Argentina, Brazil, Peru and Venezuela*. Princeton: Princeton University Press.
- Weyland, K. (2003). "Neopopulism and Neoliberalism in Latin America: How much affinity?" *Third World Quarterly*, Vol. 24, No. 6, p. 1095–1115.
- Wigell, M. 2008. „Mapping ‘Hybrid Regimes’: Regime Types and Concepts in Comparative Politics.“ *Democratization*, Vol. 15, No. 2, pp. 230–250.
- Williams, J. (1990). "What Washington Means by Policy Reform." La versión electrónica, accesible desde:
<<http://www.iie.com/publications/papers/paper.cfm?ResearchID=486>>
- Yashar, D. J. (1997). *Demanding Democracy: Reform and Reaction in Costa Rica and Guatemala, 1870's - 1950's*. Stanford: Stanford University Press.
- Yépez Daza, J. (2002). "El estamento militar venezolano." In: Ferrero, M. (eds.). *Chávez. La sociedad civil y el estamento militar*. Caracas: Alfadil, pp. 25-44.
- Zachariadis, N. (2003). *Ambiguity and Choice in Public Policy*. Washington: Georgetown University Press.